

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПЦІЇ ДИВІДЕНДНОЇ ПОЛІТИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто економічну суть, види і основні критерії дивідендної політики підприємства в умовах ринку. Обґрунтовано специфіку та визначальні теоретичні аспекти формування дивідендної політики реструктуризованих сільськогосподарських підприємств.

У сучасних умовах господарювання в результаті реструктуризації сільськогосподарських підприємств у господарські структури ринкового типу виникає принципово нова форма отримання доходу – у вигляді дивідендів. Нова для економіки України категорія потребує детального розгляду і певної адаптації до національних особливостей.

Методика нарахування і виплати дивідендів досить глибоко досліджена вітчизняними науковцями. Існує ряд фундаментальних праць Моссаковського В.Б., Саблука П.Т., Стельмашука А.М., Гайдуцького П.І., Ігнатенко М.С., Михайлова М.Г. та інших науковців, в яких досить чітко описано концепцію дивідендної політики вітчизняних і зарубіжних підприємств.

Загальна система нарахування і виплати дивідендів у стандартному вигляді є непридатною для використання в умовах сільськогосподарського виробництва. Дивідендну політику підприємств аграрного сектора економіки України необхідно певним чином адаптувати до специфіки сільськогосподарського виробництва і використовувати з врахуванням конкретних умов господарювання.

У статті зроблено спробу обґрунтувати всі важливі концептуальні аспекти дивідендної політики саме підприємств сільськогосподарського сектора економіки України.

З економічної точки зору дивіденди є формою індивідуального привласнення прибутку (визначеної його частини), яка характеризується двостороннім взаємозв'язком відносин власності і розподілу, тобто регламентація процесу нарахування й виплати дивідендів створює економічний важіль паралельного впливу і на відносини власності, і на відносини розподілу. Економічна відмінність і специфіка даного впливу характеризується двома основними аспектами: частковий вплив дивідендної політики на відносини власності розглядається як результат участі у цих відносинах; на відносини розподілу – як спосіб привласнення певної частини прибутку.

Регулювання процесу нарахування й виплати дивідендів відбувається шляхом застосування певних норм економічного, правового, соціального й адміністративного характеру. Комплекс цих заходів визначає економічний зміст категорії “дивідендна політика”.

Вивчення вітчизняної та світової практики нарахування й виплати дивідендів доводить наявність принципово відмінних підходів і видів дивідендної політики залежно від критеріїв, які застосовуються в процесі нарахування дивідендів:

- стабільної питомої ваги дивідендів у прибутку (обмежує дію суб'єктивних факторів при визначенні розміру поточних дивідендів; обсяг виплат перебуває у прямій залежності від розміру прибутку; виникає суттєве обмеження інвестиційних можливостей сільськогосподарського підприємства у випадку одержання незначної маси прибутку);
- фіксованих дивідендних виплат (дивіденди виплачуються у попередньо визначеному стабільному розмірі; акціонер практично не зацікавлений у збільшенні обсягу прибутку);
- постійного росту дивідендів (в основі даної політики лежить, передусім, психологічний фактор впливу; дивіденди в більшості випадків штучно занижені; орієнтація на перспективу);
- стабільності виплат (підприємство з метою підтримання сприятливого інвестиційного іміджу стабільно сплачує дивіденди за будь-яких результатів діяльності);
- залишкова політика (дивіденди формуються згідно залишкового принципу – після задоволення всіх потреб підприємства щодо розподілу прибутку; існує фактор ризику недоодержання доходів);
- повної капіталізації прибутку (реінвестування отриманих доходів; повна невиплата дивідендів або альтернативний шлях отримання доходу у вигляді цінних паперів – акцій (збільшення обсягу персонального статутного внеску)).

Теоретично кожен із наведених видів дивідендної політики може використовуватись підприємством протягом певного періоду діяльності заради досягнення певної мети. Вибір і практична реалізація конкретного виду дивідендної політики підприємства зумовлена рядом факторів економічного, правового, соціального й адміністративного впливу. Таким чином, періодичне застосування конкретного варіанту дивідендної політики вимагає виваженого економічно обґрунтованого підходу з врахуванням особливостей національної економіки, специфіки конкретного підприємства та стратегічних завдань діяльності.

Реструктуризовані сільськогосподарські підприємства, результати виробничої діяльності яких у значній мірі залежать від дії природно-кліматичних факторів, змушені встановлювати незначний і часто нестабільний розмір дивідендів. Низька інвестиційна привабливість вітчизняних сільськогосподарських підприємств зумовлена й низькою рентабельністю діяльності. До того ж кризова економічна ситуація у вітчизняному сільськогосподарському виробництві вимагає залучення значної частини прибутку на

оновлення матеріально-технічної бази підприємств, покриття нестачі оборотних коштів, створення нових виробничих потужностей тощо. Таким чином, в сучасних умовах господарювання більшість сільськогосподарських підприємств змушена застосовувати дивідендну політику залишкового принципу, тобто визначення фактичного обсягу і розподіл дивідендів відбувається лише після вирішення всіх виробничих, адміністративних та інвестиційних завдань. Однак, з психологічної точки зору найбільш прийнятним варіантом дивідендної політики підприємства є встановлення стабільної або фіксованої частки дивідендів у прибутку, що підвищує рівень довіри акціонерів (пайовиків) до підприємства, спрощує контроль за нарахуванням дивідендів тощо.

Основним регулятором дивідендної політики підприємства є рішення Загальних зборів співвласників, яке повинно враховувати, з однієї сторони, інтереси засновників (учасників) в отриманні максимуму прибутку, а з іншої – стратегічну позицію підприємства як суб'єкта підприємницької діяльності. Вивчення світового досвіду формування й розвитку дивідендної політики підприємств вказує на існування третього, не менш важливого, фактора впливу на зміст дивідендної політики – врахування економічних інтересів підприємства як суб'єкта фондового ринку (емітента цінних паперів). На жаль, в сучасному сільськогосподарському виробництві України даний аспект майже не враховується, оскільки фондовий ринок розвинутий слабо, а механізм прямого інвестування у діяльність сільськогосподарських підприємств не діє.

Таким чином, дивідендна політика вітчизняних сільськогосподарських підприємств (процес нарахування й виплати дивідендів) повинна формуватись в розрізі наступних аспектів:

- 1) забезпечення економічних інтересів співвласників в отриманні максимального прибутку;
- 2) систематичне часткове реінвестування прибутку з метою розширеного відтворення;
- 3) підвищення інвестиційної привабливості підприємства;
- 4) створення стабільного перспективного іміджу підприємства.

Згідно чинного законодавства України реструктуризоване сільськогосподарське підприємство володіє правом самостійного вибору моделі дивідендної політики. Однак, специфіка сільськогосподарського виробництва створює об'єктивні умови для внесення певних коректив у методику нарахування й виплати дивідендів.

Передусім, слід врахувати, що процес реструктуризації сільськогосподарських підприємств призвів до розмежування колективної власності в частині майнових об'єктів і земельних ресурсів, посвідчених відповідно сертифікатом на майновий пай та сертифікатом на право на земельну частку (пай). Причому мова йде не про фактично визначений індивідуальний майновий об'єкт, а лише про право на його отримання, тобто персональний майновий пай розглядається лише як певна умовна частина колективного майна в грошовому еквіваленті. Аналогічна ситуація спостерігається і у випадку паювання земельної власності колективних сільськогосподарських підприємств: земельні ділянки конкретних власників не визначені в натурі. Таким чином, реорганізоване підприємство в більшості випадків використовує лише право на володіння майном і землею, виробничі ресурси залишаються колективною власністю, оскільки обсяг в натурі індивідуальних паїв досі не визначено.

Специфіка сільськогосподарського виробництва створює ще один дискусійний момент в організації процесу нарахування й виплати дивідендів – що є базою розподілу? Теоретично стартова диференціація внесків співвласників у статутний капітал підприємства базується на вартості майнових паїв. Відповідно в окремих господарствах застосовується методика нарахування дивідендів пропорційно обсягу майна конкретних співвласників, розмір земельного паю при цьому не враховується, оскільки є рівновеликим для всіх пайовиків. На нашу думку, такий підхід є невірним. Обсяг земельної власності конкретного пайовика в процесі господарської діяльності підприємства може зазнавати суттєвих змін шляхом операцій спадкування, дарування, купівлі-продажу тощо, відповідно повинен змінюватись і розмір дивідендних виплат. До того ж земля є основною складовою частиною сільськогосподарського капіталу. Таким чином, в процесі нарахування дивідендів базою розподілу доцільно вважати весь обсяг персонального капіталу співвласника як в майновій, так і у земельній формі. Сума майнового паю відображена в грошовому виразі в системі бухгалтерського обліку підприємства, обсяг земельного паю фіксується в умовних гектарах, оскільки земля досі не поставлена на баланс господарств. Таким чином, при нарахуванні дивідендів практично існує дві бази розподілу: 1 грн. майнового паю і 1 ум.га земельного паю. Така ситуація значно ускладнює розрахунок дивідендів, оскільки залишається невирішеним питання за допомогою яких критеріїв можна розподілити загальний обсяг дивідендного фонду окремо на майновий і земельний. Вважаємо, що найбільш виправданим і економічно доцільним варіантом розподілу дивідендного фонду сільськогосподарських підприємств є врахування сумарної вартості майнового і земельного паїв, тобто капітал конкретного учасника буде складатись із суми вартостей майна і землі, отриманих на основі паювання колективної власності з врахуванням поточних динамічних і структурних змін в процесі господарської діяльності підприємства. Для встановлення грошової оцінки земельних паїв доцільно використовувати Методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів, затверджену постановою КМУ від 23 березня 1995 року № 213.

Існує ще один підхід до розподілу дивідендів, який ґрунтується на додатковому врахуванні поточної трудової участі співвласників. Такий варіант розподілу дивідендів теоретично можна вважати більш справедливим, оскільки він враховує не лише обсяг власності (пасивну категорію), але й особисту участь співвласника (при умові поєднання прав власності і трудової участі). Однак, в сучасних умовах господарювання такий підхід до визначення рівня дивідендів є не зовсім грамотним, оскільки одним із

центральної ринкової економіки є чітке розмежування прав володіння, користування й трудової участі, тобто власник отримує дивіденди, орендодавець – орендну плату, найманий працівник – заробітну плату. Таким чином, дивіденди отримує лише власник залежно від обсягу своєї власності у статутному капіталі підприємства, а додаткові надходження за рахунок трудової поточної участі у виробничій діяльності підприємства – у формі заробітної плати.

Окремі літературні джерела пропонують встановлювати дивідендні ставки залежно від категорії власників та якісних показників трудової участі, зокрема для розподілу між пенсіонерами застосовувати 25-30 % дивідендного фонду. Ми категорично не погоджуємось з таким підходом до визначення і розподілу дивідендів. Єдиним економічно грамотним варіантом обчислення обсягу дивідендних виплат є застосування як бази розподілу – обсягу власності конкретного учасника, не залежно працює він чи ні. Винагородою за трудову участь у виробничій діяльності підприємства є спеціальна економічна категорія “заробітна плата”.

Таким чином, в сучасних умовах господарювання вітчизняні сільськогосподарські підприємства можуть застосовувати три основних варіанти розподілу дивідендів:

- 1) пропорційно обсягу персональної власності;
- 2) з врахуванням категорії учасника;
- 3) з врахуванням трудової участі співвласника.

Розподіл дивідендів пропорційно обсягу власності проводять наступним чином:

- 1) визначають коефіцієнт розподілу (K_p): $K_p = D_f / S_k$,

де D_f – дивідендний фонд (350000 грн.);

S_k – статутний капітал (2508300 грн.).

$K_p = 350000 \text{ грн.} / 2508300 \text{ грн.} = 0,14$.

- 2) обчислюють обсяг дивідендів конкретного учасника:

$D = I_v * K_p$,

де D – сума дивідендних виплат;

I_v – обсяг індивідуальної власності (7898 грн.).

$D = 7898 \text{ грн.} * 0,14 = 1105 \text{ грн.}$

У випадку розподілу дивідендів з врахуванням категорії власників, передусім, слід визначитись щодо пріоритетності тієї чи іншої категорії учасників. Згідно рішення Загальних зборів співвласників приймається як база розподілу певний відсоток нарахувань або певна сума дивідендів для кожної категорії власників. Дивіденди розподіляються шляхом визначення індивідуального коефіцієнту розподілу для кожної категорії:

$K_{kr} = D_k / V_k$,

де K_{kr} – індивідуальний коефіцієнт розподілу;

D_k – сума дивідендів даної категорії (100000 грн.);

V_k – обсяг власності даної категорії (912380 грн.).

$K_{kr} = 100000 \text{ грн.} / 912380 \text{ грн.} = 0,11$.

Аналогічні коефіцієнти розраховуються для всіх категорій власників. Визначення обсягу дивідендних виплат конкретному учаснику здійснюють за формулою: $D(1) = V(1) * K_{kr}$,

де $D(1)$ – сума дивідендів учасника № 1;

$V(1)$ – обсяг власності учасника № 1 (7898 грн.);

K_{kr} – індивідуальний коефіцієнт розподілу для певної категорії власників.

$D(1) = 7898 \text{ грн.} * 0,11 = 869 \text{ грн.}$

У випадку розподілу дивідендів відповідно поточного трудового внеску учасників використовують дані бухгалтерського обліку з нарахування оплати праці. Кожному працюючому власнику підраховують суму заробітної плати з початку року. Коефіцієнт розподілу (K_p) визначають наступним чином:

$K_p = D / O_p$,

де D – сума дивідендів, що підлягає розподілу (350000 грн.);

O_p – загальна сума оплати праці всіх учасників (486200 грн.).

$K_p = 350000 \text{ грн.} / 486200 \text{ грн.} = 0,72$.

Розподіл дивідендних виплат проводять за формулою:

$D_{(1)} = O_{p(1)} * K_p$,

де $D_{(1)}$ – сума дивідендів учасника №1;

$O_{p(1)}$ – оплата праці учасника №1 (1020 грн.).

$D_{(1)} = 1020 \text{ грн.} * 0,72 = 734 \text{ грн.}$

Вище наведені варіанти розподілу дивідендів передбачають наявність певних відмінностей у підходах і критеріях розподілу дивідендних виплат, тому для кожної категорії учасників підприємства найбільш вигідним є лише один із наведених варіантів.

Зокрема, для пенсіонерів, які володіють відносно великим обсягом власності реструктуризованого сільськогосподарського підприємства, але не приймають трудової участі у його діяльності, максимально прийнятним є варіант розподілу дивідендів пропорційно обсягу індивідуальної власності.

Для молодих учасників, персональна частка власності яких порівняно невелика, даний варіант розподілу дивідендів є не вигідним. В даному випадку більш доцільним є застосування методу розподілу дивідендних виплат з врахуванням трудової участі власників.

Альтернативним варіантом є метод розподілу дивідендів з врахуванням категорій учасників, який поєднує два аспекти розподілу: обсяг персональної власності конкретного учасника підприємства; умовну

диференціацію учасників підприємства на економічно активних і економічно пасивних.

Однак, ми вважаємо, що основним принципом діяльності підприємства ринкового типу є чітке розмежування відносин власності, користування і трудової участі, відповідно обсяг дивідендів повинен визначатись виключно на основі персональної частки конкретного співвласника у статутному капіталі підприємства; економічно активним категоріям учасників додаткову винагороду доцільно формувати у вигляді заробітної плати.

Всі розглянуті варіанти розподілу дивідендів, безумовно, мають право на існування, однак, на нашу думку, найбільш справедливим й економічно виправданим слід вважати варіант розподілу дивідендів пропорційно статутних внесків засновників (учасників).

Нарахування дивідендів у сільськогосподарських підприємствах проводиться за підсумками кожного календарного року виробничої діяльності. У дивідендний фонд спрямовується певна частина (переважно 15-20 %) прибутку, який залишається у звітному році після розрахунків з податковою адміністрацією, кредиторами тощо.

Дивідендна ставка обчислюється діленням визначеного обсягу прибутку, спрямованого у дивідендний фонд, на загальну суму статутних внесків на початок року: $D_c = D_f / S_k$,

де D_c – дивідендна ставка;

D_f – дивідендний фонд (300000 грн.);

S_k – статутний капітал (2508300 грн.).

$D_c = 300000 \text{ грн.} / 2508300 \text{ грн.} = 0,12$.

Розмір дивідендів конкретного власника визначається шляхом множення вартості персонального внеску на річну дивідендну ставку: $D = V_p * D_c$,

де D – дивіденди конкретного учасника;

V_p – обсяг персональної власності (7898 грн.);

D_c – дивідендна ставка (0,12).

$D = 7898 \text{ грн.} * 0,12 = 947 \text{ грн.}$

Сума дивідендів, які підлягають виплаті:

$D_v = D$ – податок на дивіденди (30 %);

$D_v = 947 \text{ грн.} - 284,1 \text{ грн.} = 662,9 \text{ грн.}$

Як свідчить досвід постреструктуризаційної діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, з метою документального оформлення процедури нарахування й виплати дивідендів доцільно використовувати спеціальну розрахунково-платіжну відомість, яка дозволяє з максимальною аналітичністю відображати обсяг і структуру нарахованих дивідендів. При цьому щорічний обсяг дивідендних виплат за бажанням конкретного учасника може виплачуватись готівкою (натурою, послугами) або ж реінвестуватись, тобто відноситись на збільшення персональної частки у статутному капіталі підприємства.

Згідно ст. 7.8.2. Закону України “Про оприбуткування прибутку підприємства” платник податку, який виплачує дивіденди своїм акціонерам (власникам), нараховує та утримує податок на дивіденди в розмірі 30 % нарахованої суми виплат за рахунок таких виплат. Податок на дивіденди не застосовується у випадку альтернативної виплати дивідендів у вигляді акцій (часток, паїв), емітованих підприємством за умови, що така виплата ніяким чином не змінить пропорції участі всіх власників у статутному капіталі підприємства.

У випадку відсутності чи недоодержання підприємством планового прибутку звітного року нарахування дивідендів учасникам може проводитись за рахунок коштів резервного капіталу або нерозподілених прибутків минулих років.

Певну частину нарахованих дивідендів співвласники можуть використовувати для оплати наданих господарством послуг (обробіток ґрунту, збирання врожаю), придбання матеріалів, готової продукції тощо. Реалізаційна вартість наданих в погашення заборгованості по дивідендах послуг та отриманих товарно-матеріальних цінностей відображається по дебету рахунку 377 “Розрахунки з іншими дебіторами” і кредиту рахунку 701 “Дохід від реалізації готової продукції” (703 “Дохід від реалізації робіт і послуг”). Нарахована сума податку на додану вартість по виданих матеріалах і наданих послугах відображається по дебету рахунку 701 “Дохід від реалізації готової продукції” (703 “Дохід від реалізації робіт і послуг”) і кредиту рахунку 641 “Розрахунки за податками”. Видача (списання) продукції проводиться по дебету рахунку 901 “Собівартість реалізованої готової продукції” і кредиту рахунку 27 “Продукція сільськогосподарського виробництва” (надані послуги відображаються по дебету рахунку 903 “Собівартість реалізованих робіт і послуг” і кредиту рахунку 23 “Виробництво”). Взаємозалік заборгованостей за отриману в рахунок погашення дивідендів натурою чи послуги і обсягу нарахованих підприємством дивідендних виплат відображають по дебету рахунку 671 “Розрахунки за нарахованими дивідендами” і кредиту рахунку 377 “Розрахунки з іншими дебіторами”.

У випадку реінвестування прибутку (згідно письмової заяви учасника чи рішення Загальних зборів співвласників підприємства) дивіденди направляються на поповнення статутного капіталу. На рахунках бухгалтерського обліку дана операція відображається наступним чином: дебет рахунку 67 “Розрахунки за іншими операціями” субрахунок 671 “Розрахунки за нарахованими дивідендами” кредит рахунку 40 “Статутний капітал”.

Виплата дивідендів є завершальним етапом виробничо-господарського циклу діяльності підприємства. Розмір і стабільність виплати дивідендів визначається рішенням Загальних зборів

співвласників конкретного підприємства з врахуванням чинного законодавства держави, рентабельності виробничої діяльності підприємства, наявності перспективних інвестиційних проектів тощо. Організація бухгалтерського обліку нарахування й виплати дивідендів регулюється діючими положеннями законодавчого, нормативного й інструктивного характеру, методика розрахунку дивідендів визначається прийнятою в господарстві дивідендною політикою.

Література

1. Дмитрієв О. *Нарахування і виплати дивідендів: відображення в бухгалтерському і податковому обліку та звітності* // *Все про бухгалтерський облік*. – 1999. - № 66 (369). – С. 3-7.
2. Зайшлюк І. *Організація обліку паїв і дивідендів у колективних сільськогосподарських підприємствах* // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 1996. - № 1. – С. 19-20.
3. Моссаковський В.Б., Садовська І. *Організація обліку вкладень при приватизації сільськогосподарських підприємств* // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 1998. - № 4. – С. 70-73.
4. Сук Л. *Як ведеться облік дивідендів?* // *Бухгалтерія в сільському господарстві*. – 2003. – № 10. – С. 17-20.
5. Сук Л. *Оподаткування дивідендів* // *Бухгалтерія в сільському господарстві*. – 2003. – № 2. – С. 13.

[Повернутися на початок](#)